

NOMINASJON TIL NORGES DOKUMENTARV: ARKIVET ETTER KONGSBERG VÅPENFABRIKK

Del A: Grunnleggende informasjon

3.1: Sammendrag med beskrivelse av dokumentene

Kongsberg Våpenfabrikk ble opprettet i 1814. Fabrikken var Norges første våpenfabrikk og er trolig landets eldste mekaniske bedrift. Fabrikken ble lagt til Kongsberg for å bøte på den store arbeidsledigheten i byen etter den midlertidige nedleggelsen av sølvverket i 1805. Den teknologiske kompetansen som var etablert på Kongsberg gjennom sølvverket gjorde det også naturlig at fabrikken ble lagt til byen. De første årene var fabrikken underlagt byens jernverk, men ble skilt ut som selvstendig virksomhet i 1824. Fabrikken var i kontinuerlig drift inntil en akutt likviditetskrise førte til at Industridepartementet i mai 1987 gikk inn for at Kongsberg Våpenfabrikk skulle legges under akkord. Akkorden ble avsluttet i desember 1996.

Arkivet dokumenterer fabrikkens drift fra 1824 inntil ca 1987, da den ble lagt under tvungen akkord. Det er særlig den administrative delen av fabrikkens historie som er dokumentert. Gjennom et omfattende materiale fra styret, direktøren og de ulike avdelingene dokumenterer arkivet fabrikkens virksomhet i et langt tidsperspektiv. Dette viser både arbeidet med de enkelte våpentyper og den langsiktige utviklingen fra enkle håndvåpen til høyteknologiske våpensystemer. Dokumentasjonen av våpenproduksjonen gir også en innfallsvinkel til landets forsvarshistorie. Særlig gjelder dette forhold knyttet til mobilisering og vakthold, forhold under 2. verdenskrig og fabrikkens rolle som produsent av militært utstyr. I tillegg dokumenterer arkivet industriarbeideres forhold over et langt tidsrom, med blant annet personalruller og lønningsprotokoller som strekker seg sammenhengende over flere tiår. Kongsberg våpenfabrikk var også først i landet med å innføre 8 timers arbeidsdag fra 1. april 1907. 8 timers arbeidsdag ble først lovfestet i 1919.

3.2: Opplysninger om søker

4.2.1: Navn på søker: Statsarkivet i Kongsberg

4.2.2: Søkers tilknytning til den nominerte dokumentarven: Eier og forvalter

4.2.3: Kontaktperson: Arkivar Øystein Ødegården

4.2.4: Kontaktinformasjon:

- Adresse: Statsarkivet i Kongsberg, Frogsvei 44, 3611 Kongsberg
- Tlf: 32 86 99 26
- E-post: oysode@arkivverket.no

3.3: Identifikasjon og beskrivelse av dokumentene

4.3.1: SAKO/A-1081, Kongsberg Våpenfabrikk.

4.3.2: Våpenfabrikkens arkiv ble avlevert til Statsarkivet i Kongsberg i 1994 og utgjør i underkant av 150 hyllemeter. En del av det eldste materialet, fra 1825 til ca. 1868, har blitt overført fra Riksarkivet. Dette omfatter regnskapsmateriale og korrespondanse fra de tidligste årene, og utgjør ca. 10 hyllemeter. Det øvrige materialet hadde blitt oppbevart i flere forskjellige lokaler ved fabrikkens, og i ordningsarbeidet ble det lagt vekt på at arkivet i størst mulig grad skulle gjenspeile bedriftens organisatoriske oppbygging og virksomhet. En

del av materialet er nokså komplett. Dette gjelder særlig direktørkorrespondansen som strekker seg fra 1824 til 1989. Andre serier gir mer sporadisk dokumentasjon av bedriftens virksomhet. Arkivet er i god fysisk stand og oppbevares i magasin med datastyrt klimaanlegg. For nærmere beskrivelse av arkivet henvises det til arkivkatalogen:

<http://www.arkivportalen.no/arkivportalen-web/side/arkiv/detaljer?arkivId=no-a1450-0400000000180>.

3.4: Begrunnelse for innskrivelse av dokumentene i Norges Dokumentarv

3.4.1: Arkivet består i hovedsak av originale, unike dokumenter. I arbeidet med nominasjonen er noen trykksaker observert. Dette gjelder fabrikkens bedriftsavis, offentliggjøring av patenter samt noe avisutklipp.

3.4.2: Et tap av arkivet ville ført til at en viktig del av landets teknologihistorie og forsvarshistorie ikke lenger kunne dokumenteres.

3.4.3: Arkivet nomineres først og fremst på grunn av de emner og temaer det dokumenterer. Arkivet nomineres i sin helhet, da omfanget og tidsspennet bidrar til å gi arkivet en betydning av nasjonal karakter.

Driften og produksjonen ved fabrikken dokumenteres gjennom korrespondanse, instruksjoner og reglement, kommisjoners arbeid og rapporter fra studieturer, våpentester og produksjon/vedlikehold. Materialet omhandler det brede spekteret av våpen som ble produsert av pistoler, geværer, mitraljøser og kanoner. Særlig kjent er Krag-Jørgensen geværet (M/1894). Geværet, som ble utviklet på Kongsberg våpenfabrikk, var hovedvåpen for det norske forsvaret fra 1894 til 1940. Geværet er kjent langt utenfor landets grenser, og har også vært brukt av den danske og amerikanske hæren. Det var i tillegg et mye benyttet våpen til jakt og konkurranse. Blant direktørkorrespondansen kan nevnes et brev fra Fritjof Nansen fra 1893, hvor han ber om å få ombygd og tilpasset Krag-Jørgensen geværer til sin kommende polarekspedisjon (Daa-38). Fabrikken begynte også med produksjon av hvalkanoner i 1921 og var på slutten av 1930-tallet her nærmest enerådende på verdensmarkedet.

Da Forsvarets Forskningsinstitutt etter 2. verdenskrig startet arbeidet med avanserte missilprogrammer, ble Kongsberg våpenfabrikk valgt som produsent. Dette var starten på en helt ny industri, og arkivet gir dokumentasjon til denne prosessen fra fabrikkens ståsted. Prosjektene dokumenteres gjennom korrespondanse, spesifikasjoner, kontrakter og bestillinger, og strekker seg i tid over de årene missilprogrammene varte. Av de mest kjente er Terne III-raketten, produsert fra 1957, og Penguin-raketten, produsert fra tidlig på 1970-tallet.

Produksjonen av høyteknologiske våpensystemer gjorde Kongsberg våpenfabrikk til en aktør av internasjonal betydning. Arkivet viser her norsk industri i et globalt perspektiv. Det er lite materiale fra de utenlandske avdelingene, men noe av denne virksomheten dokumenteres i direktørkorrespondansen og i hovedserien Datterselskaper og salgskontorer (I). Her vises kontakten fabrikken har hatt med europeiske forretningspartnere på 1970- og 1980-tallet.

Som leverandør av våpen til det norske forsvaret gir arkivet opplysninger til landet militærhistorie. Arkivet består av en et stort saksarkiv fra felttøymesteren/generalfelttøymesteren, som var ansvarlig for anskaffelser og fordeling av våpenteknisk materiell i forsvaret. Saksarkivet strekker seg sammenhengende fra 1824 til 1957 og omfatter ca. 15 hyllemeter.

3.4.4: Arkivet er unikt i den forstand at det dokumenterer virksomheten til en bedrift av nasjonal betydning, og som har hatt en produksjon som er enestående for landet, både teknologisk og militært.

3.5: Juridiske forhold

Statsarkivet i Kongsberg er rettslig eier og forvalter av arkivet. Arkivet behandles etter de samme retningslinjer som statsarkivets øvrige arkivbestand. Dette innebærer også at tilgangen behandles etter gjeldende personvernlovgivning.